

Búr Gábor

Jan Christian Smuts: egy „tiszteletbeli” közép-európai Dél-Afrikából

Abstract

Jan Christian Smuts is one of the most remarkable figures of the 20th century. His fate has crossed twice Central Europe, firstly in 1917 when he had held secret negotiations with the representatives of Austria-Hungary in Switzerland and secondly in 1919 when he was sent to a mission to Budapest. His „Cape Dutch”, i.e. Afrikaner or „Boer” origin created expectations in Central Europe that he will be able to understand the ethnic, etc. complexity of our region much better than the representatives of the great nations and powers. It was not his fault that he was not able to fulfill those expectations. His deeds during World War I and after is a well processed and documented topic in the Central European historiography but not the decade between 1899–1909 when the legend of Smuts got created as of a person who is able to win the peace after military defeat.

Keywords: South Africa; Anglo-Boer war; British Empire; South African Republic; scorched earth policy; concentration camps; Treaty of Vereeniging; responsible government; dominion of the British Empire; Union of South Africa;

A 20. század legelején, amikor Transvaal és Oranje Szabad Állam háborúban álltak a Brit Birodalom hatalmas hadseregével, gyakorta elhangzott az itthoni beszélgetésekben, hogy a búrok Afrika magyarjai. S tényleg, igen sok hazánkfia, de sokan mások is Közép-Európából csatlakoztak a két kicsiny és távoli köztársaság eleve vesztesre ítélt harcához. Közülük többen megírták ottani élményeiket, s a rendszerint nagy népszerűségnek örvendő memoárok közelebb hozták a helyi olvasókhoz Dél-Afrikát. Fordítva viszont nem működött a dolog, Afrika déli részéről még nagyon sokáig nem igazán érkeztek hozzánk és régiókba látogatók, írásban pedig egyáltalán nem nyilatkoztak meg. Egy kivétel azonban mégis akadt, nem más, mint maga a „Brit Birodalom ezermestere”¹, Jan Christian Smuts. Ráadásul kétszer is keresztezte pályája Közép-Európát, először 1917-ben, amikor Svájcban tárgyalásokat folytatott az Osztrák-Magyar Monarchia képvi-

¹ Dunbar MOODIE: *The Rise of Afrikanerdom: Power, Apartheid, and the Afrikaner Civil Religion*. University of California Press, Berkeley, London, 1975. 86.

selőjével a békéről², majd 1919-ben, amikor budapesti missziója Magyarország és az utódállamok sorsára is befolyással volt. De nem csupán nálunk voltak bizalommal a kis és elnyomott nép képviselőjéhez, Közép–Európa lényegében minden nemzete közel érezhette magához. Magyarországon jó benyomásokat keltett, nem minden alap nélkül gondolta a közvélemény, hogy nagyobb affinitással rendelkezik régiónk összetett, a történelem által szabdalt etnikai viszonyai iránt, mint a birodalmi góggal bírók. Ráadásul már volt a vesztes szerepében, s így a győztesek mohóságát is mérsékelni tudja. S ami talán mindennél fontosabb volt, a róla terjedt legenda szerint képes volt magát a brit miniszterelnököt is „megtértíteni”, s az áldozatból újra a győztes pozíciójába felküzdenie magát. Trianonnal a háta mögött a magyarságnak éppen ilyen példákra volt szüksége. S míg Angliában aligha értették, mit is jelenthet az általa gyakran használt „angol–afrikáner” kifejezés, a hazai közvélemény már csupán a kuruc–labanc ellentétpár okán könnyen felfoghatta mire is gondolt. Nem rajta múlt, hogy a vele kapcsolatos hazai várakozások nem teljesültek. Személye nálunk a későbbiekben lényegében feledésbe is merült. Smuts ugyanakkor a 20. század egyik legfigyelemreméltóbb személyisége, egyebek mellett a (Brit) „Nemzetközösség és a Népszövetség létrehozásának kulcsfigurája”.³ S bár a dél–afrikai tábornok és politikus még ma is megosztó személyiség, hiszen sokan értenek egyet Du Bois 1944-es sommás megállapításával: Smuts „a modern világ legrosszabb rasszizmusa felett elnököl”⁴, ám a Népszövetség után még az ENSZ megszületésénél is ott bábáskodott, sőt, ő volt az ENSZ Alapokmánya preambulumának egyik szerzője is.⁵ Olyan ember volt tehát, akire illik „a modern világ egyik kitalálója” meghatározás. Halálakor, 1950-ben ő volt Dél–Afrika arca a világban, s mégis mára hazáján kívül szinte teljesen elfelejtették.⁶ Mégis nekünk, közép–európaiként is illik rá emlékezni. Nem járatlan a terep, Lojkó Miklós 2004-es tanulmánya: „Brit békemissziók Közép–Európában: Smuts tábornok és Sir George Clerk tárgyalásai 1919-ben”⁷ komoly levéltári kutatások eredménye volt. Berczeli Gábor

² C.R.M.F. CRUTTWELL: *A History of the Great War: 1914–1918*. Chicago, 2007. 374.

³ Mark MAZOWER: *Governing the World: The History of an Idea, 1815 to the Present*. Penguin Books, New York, 2013. 99.

⁴ W. E. BURGHARDT DU BOIS: *Prospect of a World Without Race Conflict*, IN: *American Journal of Sociology* 49, N° 5. March, 1944. 450–456.

⁵ Mark MAZOWER: *No Enchanted Palace: The End of Empire and the Ideological Origins of the United Nations*. Princeton University Press, Princeton, 2013. 25.

⁶ Gregory GARLAND: *The Strange Disappearance of Jan Christian Smuts and What it Can Teach Americans*. IN: *American Diplomacy: An electronic journal of commentary, analysis, research, feature stories, and reviews on American foreign policy and its practice*. 252 Carolina Meadows Villa Chapel Hill, NC 27517. June 2010. http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2010/0406/comm/garland_smuts.html

⁷ LOJKÓ Miklós: *Brit békemissziók Közép–Európában: Smuts tábornok és Sir George Clerk tárgyalásai 1919-ben*. IN: FRANK Tibor (szerk.) *Angliától Nagy–*

2006-ban publikálta „*Afrika és Trianon: Gyarmati találkozások Magyarországon 1918–1919*” című tanulmányát, amely elsősorban Smuts budapesti missziójának állít emléket.⁸ Egedy Gergely 2015-ben publikálta „*A különbéke esélyei: London és Bécs közeledési kísérletei az első világháborúban*” című munkáját, melyben egy teljes fejezetet szentelt Jan Smuts és Albert von Mensdorff-Pouilly–Dietrichstein gróf 1917 decemberi titkos genfi tárgyalásainak.⁹ E magyar nyelvű feldolgozások részleteiben foglalkoznak Smuts későbbi pályájával is, de terjedelmi okokból csak rövid összefoglalást adnak a felkészülés éveiről, s különösen arról az évtizedről (1899–1909), amelynek eseményei reményeket ébreszthettek a magyar, de más népek közvéleményében is, hogy egy „*tiszteletbeli közép-európai*” érkezett Dél-Afrikából. E hiányzó évtized pótlására tesz kísérlet e tanulmány.

Az angol–búr háború tábornoka

Jan Christiaan Smuts 1870. május 24-én született a brit fokföldi Riebeeck West közelében, az Ongegend farmon. Az első Smuts 1692-ben érkezett Hollandiából a mai Fokvárosba, anyai ágon viszont német felmenőkkel rendelkezett. A család negyedik generációja a Bovenplaats (legjobb hely) nevű farmot birtokolta. Jan Christian másodszülött fiú volt, így a hagyományoknak megfelelően bátyja járt iskolába, hogy lelkesítse pályára mehesse, öccsét anyja nevelte otthon, mivel ő volt hivatva a farmot továbbvinni, s ehhez nem volt szükség iskolázottságra. Marhák és birkák között töltötte gyermekkorát. Minden megváltozott azonban, amikor 12 éves korában a bátyja tífuszban elhunyt, s ezért őt küldték tanulni. Az afrikánsz anyanyelvű fiú ekkor találkozott először az angol nyelvvel, de hamar tanult, a másoknál szokásos 11 évet mindössze négy év alatt elvégezte, s 16 éves korától a Victoria College, a mai Stellenbosch University hallgatója lett.¹⁰ 1891-ben kitűnő eredménnyel végzett Stellenboschban és ösztöndíjat nyert a Cambridge-i Egyetemre, ahol jogot tanult. Ott is kitűnt tehetségével és puritán életmódjával. Nem volt egyedül, földijeit voltak például Nicolaas Jacobus de Wet, a későbbi Dél-Afrika főkormányzó, vagy François Stephanus Malan, később miniszterelnök.¹¹ Smuts az egyetemet kiváló eredménnyel fejezte be, majd 1894-

Británniáig. Magyar kutatók a brit történelemről. Gondolat, Budapest, 327–339.

⁸ BERCZELI Gábor: *Afrika és Trianon: Gyarmati találkozások Magyarországon 1918–1919.* IN: SEBESTYÉN Éva, SZOMBATHY Zoltán, TARRÓSY István (szerk): *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*, Publikon Könyvek, Pécs, 2006. 44–57.

⁹ EGEDY Gergely: *A különbéke esélyei: London és Bécs közeledési kísérletei az első világháborúban.* Grotius-tanulmányok. http://www.grotius.hu/doc/pub/DPUFJC/2015-03-08_egedy-gergely_a-kulonbeke-eselyei.pdf

¹⁰ Antony LENTIN: *General Smuts: South Africa.* London, 2010. 6.

¹¹ Charles van ONSELEN: *The Modernization of the Zuid Afrikaansche Republi-*

ben az akkor a Német Császársághoz tartozó Strasbourg egyetemén irodalmat és filozófiát is hallgatott. Visszatérve Angliába 1895-ben egyetemi oktatói állást ajánlottak neki, mégpedig a Cambridge-i Egyetem egyik legkiválóbb intézményében, a Christ's College-ban,¹² de ő inkább Dél–Afrikát választotta. Szeptemberben érkezett vissza Fokvárosba, ahol tervei szerint ügyvédként kezdett volna praktizálni, de a politika beszippanította. Az Afrikáner Bond párt tagjaként újságcikkek írásából tartotta el magát. A pártot Jan Hofmeyr vezette, egy búr, aki az angolokkal való együttműködést hirdette. Smuts példaképe mégis inkább az akkori fokföldi miniszterelnök, Cecil Rhodes volt.¹³

Rhodes akkor már a dél–afrikai gyémánt és aranybányák révén a világ egyik leggazdagabbja volt, aki vagyonát elsősorban a Brit Birodalom kiterjesztésére használta, például a Kairó–Fokváros tengely megteremtésére. Smuts osztozott vele a meggyőződésben, hogy az Afrika déli csúcsán élő félmillió fehérnek össze kell fognia a kontinens százmillió „barbár” lakójával szemben.¹⁴ A csodálat azonban kérészéletű volt, egy konspiratív módon végrehajtott vállalkozás, amely „Jameson Raid” néven vonult be a történelembe, végett vetett neki. Cecil Rhodes titkos utasítására Leander Starr Jameson, a Rhodes által létrehozott Brit Dél–Afrikai Társaság adminisztrátora hajtotta végre az akciót 1895 karácsonyán. Fegyveres önkéntesek élén betört Transvaalba, hogy az ott élő külföldiek, a nagyobb részt brit származású uitlanderek segítségével megdöntse az ottani búr kormányzatot és a birodalomhoz csatolja Transvaalt, de szervezési hibák miatt az egész ügy csúfos kudarcba fulladt. Rhodes kénytelen volt lemondani. A cáfolatok ellenére az akció mögött nem lehetett nem észrevenni a brit gyarmatügyi miniszter, Joseph Chamberlain és egy sor más vezető anyaországi konzervatív politikus keze nyomát, így az angol–búr együttélésnek felmérhetetlen károkat okozott. Smuts később úgy emlékezett a Jameson betörsésre, hogy az volt a második angol–búr háború valódi kezdete.¹⁵

A Jameson betörsés és Rhodes kényszerű lemondása után Smuts poli-

ek: F. E. T. Krause, J. C. Smuts, and the Struggle for the Johannesburg Public Prosecutor's Office, 1898–1899. IN: Law and History Review, Vol. 21, N° 3 (Autumn, 2003), 483–525.

¹² Az 1448-ban alapított Christ's College olyan kiválóságokat bocsájtott útjukra, mint Lord Liverpool, John Milton, Charles Darwin, John Milton, Lord Mountbatten, vagy a neves történészek, John Plumb és Simon Schama.

¹³ LENTIN: 7–8.

¹⁴ W.K. HANCOCK: *Smuts: The Sanguine Years 1870–1919*. Cambridge University Press, Cambridge, 1962. 55.

¹⁵ Cecil Rhodes And The Jameson Raid Notes. The South African War (Second Boer War) 1899–1902 Notes collection, Bristol University, 2015. https://www.oxbridgenotes.co.uk/revision_notes/history-bristol-university-the-south-african-war-second-boer-war-1899-1902/samples/revision_-_cecil_rhodes_and_the_jameson_raid

tikai tiltakozásnak szánt lépésre szánta el magát, Fokvárosból Johannesburgba költözött. Itt jól menő ügyvédként praktizált, de a politika ismét beleszólt az életébe. Transvaal koros, de nagy tiszteletnek örvendő elnöke, Paul Kruger felfigyelt a fiatalember tehetségére, s támogatásával 1898 júniusában az akkor mindössze 28 éves Smuts a hivatalosan Dél-Afrikai Köztársaságnak (Zuid Afrikaansche Republiek) nevezett Transvaal főállamügyésze lett. Komoly reformokat vezetett be a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás terén.¹⁶ Bár teljesen eltérő oldalról indultak, Kruger és Smuts között egyfajta apa–fiú kapcsolat alakult ki, s 1899-ben Smuts Pretoriába is költözött, hogy Kruger közelében lehessen. A fiatalember az elnök legfontosabb tanácsadójává vált. Ezek a tanácsok azonban nem minden esetben bizonyultak helyesnek. 1899. telén az angolokkal szembeni konfliktus eszkalálódása idején Smuts a következőkkel nyugtatta Krugert: „*A Brit Birodalom olyan nagy országokból áll, amelyek népessége ellenséges (mint például Fokföld, India, Egyiptom), ezért a birodalom nem képes katonai eszközökkel az esetleges felkeléseket és támadásokat kivédeni. A brit uralom alapját éppen ezért inkább a presztízs és az erkölcsi megfélemlítés, mintsem a katonai erő jelenti.*”¹⁷ Azt is felvetette, hogy orosz segítséggel fel kellene lázítani Indiát a britek ellen, hogy birodalmuk összeomoljon.¹⁸

A Brit Birodalom azonban egyáltalán nem omlott össze és az Egyesült Királyság képes volt hatalmas hadsereget küldeni a két kicsiny búr köztársaság ellen. Transvaal és Oranje Szabad Állam minden férfi lakosát mozgósítani volt kénytelen, így is elenyésző erőt, alig 40 ezer embert sikerült szembeállítaniuk a közel félmillió birodalmi hadsereggel szemben. A „*verdomde Engelsmannak*”, átkozott angoloknak titulált ellenfél elől a kezdeti sikerek után már 1900-ban az Oranje és a Vaal folyókon túlra kényszerültek, júniusra pedig már a transvaali főváros, Pretoria feladására. A hagyományos értelemben vett háború 1900. szeptember 1-én Transvaal annexiójával véget ért, Kruger európai száműzetésbe kényszerült. A két búr köztársaság koronagyarmattá nyilvánítása és a partizánharc megfékezésére bevetett felperzselt föld taktika alkalmazása azonban nem a várt hatást eredményezte, még közel két évig tartó gerillaháború kezdődött. Smuts a háború kezdetén az elnök tanácsadójaként parancsokat fogalmazott meg és küldött a frontokra, szervezte az utánpótlást, irányította a háborús propagandát, sőt, még Transvaal külföldön állomásozó diplomatáival is ő tartotta a kapcsolatot. Azonban ahogy közeledtek az ellenséges csapatok, egyre inkább cselekvő részesévé vált a háborúnak. Tábornoki rangban parancsot adott a Witwatersrand aranybányáinak felrobbantására, azt gondolva, hogy az angolok kizárólag azo-

¹⁶ ONSELEN: 500–501.

¹⁷ HANCOCK: 108.

¹⁸ A. P. THORNTON: *Smuts: A Journey with Maps*. IN: International Journal (Canadian International Council), Vol. 22, N° 1 (Winter, 1966/1967), 77–86.

kért folytatják a háborút, de a parancsát nem teljesítették. Ő volt az utolsó, aki elhagyta a kiürítésre ítélt Pretoriát. A búr hadsereg felbomlása után 14 ezren adták meg magukat a briteknek („hensoppers”), közülük öt és fél ezren önként csatlakoztak Lord Kitchener brit főparancsnok erőihez („joiners”). Mintegy húszezren azonban nem voltak hajlandók letenni a fegyvert („bittereinders”). Smuts az utóbbiakhoz tartozott. Ő és más tábornokok vezetésével a búrok kicsi, de jól szervezett kommandókban folytatták a harcot, érzékeny veszteségeket okozva az ellenségnek. Smuts először Nyugat–Transvaalban harcolt alig 500 emberével, majd Fokföldre tört be csapatával. Sok borsot tört a britek orra alá, de fő célját, a fokföldi búrok felkelésre ösztönzését nem sikerült elérnie. A korábban oly sikeres brit háborús propaganda nem tudott mit kezdeni a partizán harcmodorban megtestesülő ellenállással, a hadviselésnek ez a válfaja nem számíthatott Nagy–Britanniában népszerűségre.

A két búr köztársaság vezetői már 1901 februárjában titkos találkozón vitatták meg a brit főparancsnok, Lord Kitchener megadási feltételeit. A brit fennhatóság elismerését akkor elvetették, de 14 hónappal később újból napirendre tűzték a kérdést és a tárgyalások felvétele mellett döntöttek. E tárgyalások eredményeképpen 1902. május 31-én Pretoria mellett aláírtak a „*történelem egyik legfurcsább dokumentumát*”.¹⁹ Szövegét, amelyet alapvetően Kitchener és Smuts fogalmaztak meg, s amelynek preambulumban a „*felek megállapodtak az alábbi pontokban*” kifejezés szerepel, nem látták el fejléccel. Jellemző az értelmezésbeli különbség: Lord Kitchener „*békeszerződésnek*”, Alfred Milner a dél–afrikai brit főbiztos és háborús héja a „*megadás feltételeinek*”, a legyőzött búrok pedig „*Vereenigingi szerződésnek*” nevezték a későbbiekben.²⁰

Smuts 1906-os londoni missziója – legenda és valóság

1902 augusztusában három egykori búr tábornok Angliába utazott, hogy magánál a miniszterelnöknél, Balfournál a békefeltételek kedvező irányú módosítását próbálják kieszközölni. Elképzeléseiket a miniszterelnök arcátlannak nevezte, mégis egy új korszak kezdete volt ez. Vereeniging után Smuts tartotta magát az akkor általa megfogalmazottakhoz: „*Dél–Afrikában a fehérek között az utolsó lövést is eldőrdült már, nem történhet meg újra.*”²¹ Ez a kiegyezési politika a lakosság nagy többségét jelentő afrikaiak rovására fogalmazódott meg, s a következő évek arról szóltak Dél–Afrikában, hogy a háborúban győztes, vagy a vesztes fél tud-

¹⁹ WILSON, M.; THOMPSON, L. (eds.): *The Oxford History of South Africa 1870–1966*. Vol. II. Oxford, 1971. 331.

²⁰ G. H. L. LE MAY: *British Supremacy in South Africa 1899–1907*. Oxford, 1965. 154.

²¹ H. E. RAWSON: *A Soldier and Statesman*. IN: *Journal of the Royal African Society*, Vol. 16, N° 64 (Jul., 1917), 314–325.

ja a választójog vonatkozásában akaratát érvényesíteni. A britek egyáltalán nem képviseltek egységes álláspontot a lerombolt ország rekonstrukciójával kapcsolatosan. Joseph Chamberlain, a gyarmatügyi miniszter és a Pretoriában székelő brit főbiztos között is ellentétek feszültek. Az úgynevezett „*Milner-óvoda*”²² még az angolajkúak szűk rétegének bizalmát sem tudta egyértelműen elnyerni. 1902 júniusában alapított szervezetük, a Transvaali Politikai Egyesület a főbiztossal szemben önmagát tekintette a brit érdekek valódi letéteményesének. Ennek tudható be, hogy Chamberlain rendhagyó látogatást tett Dél-Afrikában 1902 decembere és 1903 februárja között. Ekkor történt először, hogy egy brit gyarmatügyi miniszter hivatali idejében felkeresett egy hivatalának igazgatása alá tartozó országot. Chamberlain akarata érvényesült abban a tényben, hogy Transvaal és Orange River gyarmatok „*majdnem-képviselési testületeibe*” a két rivális fehér népcsoport minden rétegéből igyekeztek kinevezni tagokat. A Transvaali Politikai Egyesület szóvivője ennek ellenére nyilvánosan leckéztette Chamberlaint, „*kevesebb koronát*” és „*több gyarmatot*” követelve a Downing Street politikájában. A legszélsőségebb véleményeket tükröző Dél-Afrikai Liga viszont éppen Milnernek a búrokkal szembeni túlzott engedékenységet panaszolta fel. A „*kaffer kérdésben*”, azaz az afrikaiak vonatkozásában viszont éppen a Krugervonalat tartotta megfelelőbbnek a főbiztos óvatos reformjainál, aki például törvényen kívül helyezte a korbácsolást.²³ A Dél-Afrikában állomásoztatott csapatok magas költsége is a megegyezés irányába szorította a brit kormányt. A 25 ezer fős kontingens visszavonása csak akkor volt elképzelhető, ha megszűnik egy esetleges búr felkelés veszélye. Ezt pedig csakis a megbékélés előrehaladtával lehetett remélni. A nemzetközi események, például az orosz–japán háború kirobbanása is befolyással voltak a dél-afrikai folyamatokra. Smuts Port Arthur megtámadásakor azt kérdezte: „*Vajon világháború lesz ebből?*”²⁴ Olyan hírek terjedtek el, amelyek szerint, ha Anglia Japán oldalán belép a háborúba, csapatai önként feladják majd Transvaalt. Sem a világháború, sem a britek váratlan távozása nem következett be, az átmeneti bizonytalanság azonban elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy az afrikáner érdekképviselési szervek kialakítása visszafordíthatatlanná váljon. Látva a másik oldal megosztottságát a transvaali búrok két legprominensebb képviselője, Louis Botha és Jan Smuts 1904. januárjában Pretoriában megalakították a transvaali búrok mozgalmát. Az így létrejött szervezet, a Het Volk (Néppárt) 1905. január 28-án deklarálta magát hivatalosan is párttá. Hasonló lépések történtek a szomszédos Orange River Gyarmaton is, amelyek-

²² A „*milnerizmusnak*” nevezett rendszer a legjobb angol egyetemek (elsősorban Oxford) diplomáival a zsebükben Dél-Afrikába érkezett tehetséges hivatalnokokra épült.

²³ LE MAY: 156.

²⁴ HANCOCK: 143.

nek eredményeként 1905 nyarán Orangia Unie néven jött létre a Het Volk vonalához igen közel álló párt. Mindkét szervezet az önkormányzat (Selfregering) azonnali, feltételek nélküli bevezetéséért szállt síkra. Kapóra jött, hogy Londonban komoly változások álltak be.

Az ír és a dél–afrikai kérdés, de különösen a vámtarifa–reform ügye megosztotta az 1895 óta folyamatosan kormányzó brit konzervatívokat. Balfour miniszterelnök félresikerült kísérlete után, hogy Chamberlaint elvbarátaival együtt demonstratívan felsorakoztassa maga mögé, 1905. december 4-én kihallgatást kért a Buckingham Palotában. Mindössze negyedórát – húsz percet tartott a késő délutáni audiencia, amelynek végén Balfour lemondott miniszterelnökként távozott. A hivatalos „*Court Circular*” megfogalmazása szerint „*őfelsége kegyeskedett elfogadni a lemondást*”.²⁵ Az új, Campbell–Bannerman által vezetett liberális kormánynak nem volt könnyű öröksége, s ez mindenekelőtt Dél–Afrika vonatkozásában jelentett igazán nagy terhet. Ellenzékből helytelenítették, a legtöbben nyíltan elítélték a háborút, az azt követő rekonstrukció céljait, Milner teljhatalmát, a kínai kulik alkalmazását a bányákban, s a teljes körű önkormányzat bevezetése helyett képviseleti kormányzatot ígérő transvaali alkotmányt. A párt mérvadó köreiből sokan – köztük Campbell–Bannerman is – számos alkalommal hangot adtak annak a meggyőződésüknek, hogy a búr kérdést mihamarabbi önkormányzat útján véglegesen rendezni kell. Már a gyarmatügyi miniszter, Lord Elgin kinevezése is sokat sejtető volt a jövőbeli Dél–Afrika–politikát illetően. Ismert volt, hogy behatóan tanulmányozta apja kanadai tevékenységének dokumentumait, s azt várták tőle, hogy Dél–Afrikából is ugyanolyan lojális domíniumot kreáljon, ahogy ezt apja segítette tenni Kanadából 1867-ben.

A londoni kormányváltás Dél–Afrikában igen eltérő reakciókat váltott ki. A helyzet tisztázására és az azonnali önkormányzat bevezetésének sürgetésére a Het Volk részéről határozat született Smuts személyében delegáció küldéséről Angliába. Smuts azokban a napokban saját betegségével volt elfoglalva, 1905. december 14-én keltezett levelében, amelynek címettje a háború előtti Oranje Szabad Állam ex–elnöke, M.T. Steyn, említést sem tett az angliai változásokról. Küszöbönálló angliai utazásáról is csak annyit írt, hogy a Herzog fedélzetén érkezik Európába egy rövid egészségügyi kúrára.²⁶ Januári missziójáról nyilvánvalóan ekkor még nemcsak, hogy nem döntöttek, hanem valószínűleg ennek még ötlete sem merült fel, máskülönben a bizalmas barát értesítést kapott volna róla. Életrajzírója állítása szerint Smuts már Fokvárosból magával vitte a „*Memo of Points in Reference to the Transvaal Constitution*” című dokumentumot. Információja eredetéről azonban hallgat, a lábjegyzetben mindössze annyit említ meg, hogy 15 oldalon kettes sortávolsággal gépelt

²⁵ The Times, London, 1905. december 5.

²⁶ HANCOCK: 274.

anyagról van szó, egy további oldalon statisztikai táblázatokkal kiegészítve.²⁷ Más szerzők ugyanakkor csak márciusra tették a memorandum megszületését, vagy legalábbis gépelt formába öntését.²⁸ Ez utóbbi Smuts levelezése alapján könnyen cáfolható. Fennmaradt Churchill 1906. február 1-én írt néhány sora, amelyben a miniszterhelyettes megköszöni a memorandum hozzá történt eljuttatását, s megígéri (sic!), hogy figyelmesen fogja tanulmányozni („*I will read it with attention*”).²⁹ A Smuts-gyűjteményben található dokumentum (Box G. no. 1.) valóban géppel írott, de dátum nélkül. Mindössze az 1906-os évszám szerepel rajta, ugyanakkor Smuts még 1905. december 17-én, vasárnap reggel kelt útra Dél-Afrikából a német „*East Africa Line*” Herzog nevű hajóján.³⁰ Az évszám és az indulás időpontja cáfolják tehát a decemberi keletkezést. Emellett az sem valószínű, hogy Smuts majdnem egy teljes hónapot várt volna Angliában a memorandum eljuttatásával az arra illetékesek kezébe. (Január 6-án lépett partra Doverben.) Ő maga írja haza családjának január 12-én, hogy a következő héten fontos dolgokat kíván megbeszélni Transvaal ügyében a kormány hivatalnokaival, sőt panaszkodik, hogy mennyire tájékozatlanok Londonban a dél-afrikai ügyekben.³¹

A Smuts által írt memorandum tartalma a már ismert érvek összefoglalása volt, azzal kiegészítve, hogy az eredeti brit elképzelések szerinti választási rendszerben a bányabárók győzelme látszik biztosítottnak, s „...a búrok inkább maradnak még néhány évig közvetlenül a korona fennhatósága alatt, mintsem a pénzarisztokrácia visszavonhatatlan uralmát kelljen elviselniük.”³² Január nagyobbik részét Smuts Londonban töltötte. Mégis, csak a hónap utolsó hetében került sor az első találkozásra a dél-afrikai vendég és a miniszterelnök között. Smuts ugyan kihangsúlyozta a Campbell-Bannerman és John Morley, az India Office miniszterének megnyerő modorát és iránta tanúsított kedvességét, az eszmecsere nem csak a formalitásokat nélkülözte, de résztvevői sem tulajdonítottak különösebb jelentőséget e röpké negyedórának.³³ Február 1-én Smuts egyik magánlevelében egyenesen arra figyelmeztette barátait, ne lepődjenek meg, ha a következő szombaton „*elrohan*”, azaz hazautazik. „*Igazán nem tudom, mit tudnék még tenni itt. A legtöbb miniszterrel már találkoztam... Biztos vagyok benne, hogy a kormány szándékai jók, de hogy igazságot szolgáltat-e nekünk, az más kérdés.*” A továbbiakban Smuts rövid eszmefuttatásba fogott, amelyben népe mártíromsá-

²⁷ Ibid. 574.

²⁸ Ronald HYAM: *Elgin and Churchill at the Colonial Office 1905–1908*. Macmillan, London, 1968. 125.

²⁹ HANCOCK: 278.

³⁰ Ibid. 209–211.

³¹ Ibid. 214–215.

³² Ibid. 222.

³³ Ibid. 213.

gát ecsetelte a „zsidó-jingo” összeesküvéssel szemben.³⁴ Smuts szemében Elgin és Churchill éppen a jingoizmusnak³⁵ voltak a megtestesítői, nem véletlen tehát, hogy nem csak nem tudott, de nem is kívánt szót érteni velük. Churchilllel január 26-án, Elginnel január 29-én folytatott megbeszéléseket, mindkettőt eredménytelenül. Innen eredeztethető tehát, hogy a Smuts által később megkomponált legenda kulcsfigurája maga a brit miniszterelnök lett. A kettejük közötti első találkozó alighanem egyetlen kézzelfogható következménye az 1906. február 7-ére, szerdára kitűzött újabb megbeszélés lett. Erre a miniszterelnöki hivatalban, a Downing Street 10-ben került sor, az esti órákban. A Dél–Afrika ügyében dönteni hivatott kabinetülést mindössze néhány órával későbbre, 8-án reggelre hívták össze. Amint ez a kabinet bizottság előzetes állásfoglalásaiból kitűnt, a Transvaalnak és Orange River Gyarmatnak adandó önkormányzat kérdéseiben igen nagyfokú egyetértés alakult ki a Liberális Párton belül. Az egyetlen vitatott kérdés a választóközetek kialakításánál a teljes fehér lakosság, vagy csak a választásra jogosultak beszámítása maradt. Ebben az ügyben azonban a brit kormány továbbra is ragaszkodott a búrok számára hátrányos „one vote one value” elvhez.

A Smuts–legenda lábrakapását segítette, hogy a későbbiekben a birodalmi lojalitás megtestesítőjévé vált államférfi missziója ellenérzéseket, sőt félelmeket ébresztett Angliában. Alig futott ki hajója a fokvárosi kikötőből, a dél-afrikai brit főbiztos sietve táviratozott Londonba. „Nagyon okos, művelt ember, jó benyomást ébreszt maga iránt, személyesen igen kedvelem, de kérem, ne feledjék, hogy egy meg nem békélt afrikáner republikánusról van szó, akinek szemei előtt a búr Dél–Afrikai Köztársaság ideálja lebeg, s minden, amit mond vagy tesz, ezt a végcélt van hivatva közelebb hozni.”³⁶ A szigetországi bulvársajtó nem szűkölködött a Smuts ellenséges voltát és negatív tulajdonságait ecsetelő cikkekben. Egy esti lap egyenesen „London utcáin sétáló legveszélyesebb ember” címet adományozta neki, aki „azért jött, hogy felborítsa a búr háborút lezáró egyezséget”.³⁷ E korabeli megnyilatkozások fényében nem tűnik túlzásnak Smuts később, emlékezetből reprodukált tárgyalása a miniszterelnökkel azon a február 7-i éjszakán. „Barátokat akar Nagy-Britanniának, vagy ellenséget? A búrok lehetnek barátai, s már megmutatták, mit érhet az ő barátságuk. Társaim és a magam nevében ezt a barátságot ajánlom fel, ha

³⁴ Ibid. 228.

³⁵ A jingoizmus a sovinizmus angol megfelelője, olyan agresszív külpolitika, amely erőszakos, akár fegyveres érdekérvényesítést jelent. A kifejezés az 1870-es években keletkezett, egy akkor népszerű dal refrénje képezte az alapját:

„We don't want to fight but by Jingo if we do
We've got the ships, we've got the men, we've got the money too
We've fought the Bear before, and while we're Britons true
The Russians shall not have Constantinople.”

³⁶ HYAM: 125.

³⁷ HANCOCK: 214–215.

akarja. Tehet minket ellenségévé is, akkor egy újabb Írország gondjai szakadnak a vállára” – idézte Smuts az általa mondottakat a Campbell–Bannerman egykori iskolájában tartott emlékülésen, majd hozzátette, hogy *„az óvatos skót semmit sem válaszolt erre, de azon az estén boldog emberként hagytam el a dolgozósobáját. Előérzetem azt súgta, hogy célomat elértem.”*³⁸ Az adott estére vonatkozóan más forrással nem rendelkezünk. Campbell–Bannerman – akárcsak Smuts – nem készített feljegyzést, sem naplója, sem személyes levelezése nem tartalmaz említést a tárgyalásról, alig két évvel később bekövetkezett halála pedig megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy visszaemlékezéseit megírhasssa.

A február 8-án összeülő kabinet elé nem az önkormányzat megadása, vagy megtagadásának kérdése került igazából – hiszen ebben már kialakult az egyetértés –, hanem annak időzítése volt a legfontosabb napirendi pont. Campbell–Bannerman ekkor elhangzott beszédét ennek fényében inkább az addig történetek összefoglalásának és lezárásának tekinthetjük. A meggyőződésnek, mitöbb, a Smuts által használt *„megtérítésnek”* nincsen tehát létalapja. A Smuts látogatás fajsúlyáról sokat elárul a Times-ban 1906. február 1-én megjelent rövid tudósítás: *„A Reuters munkatársa tegnap interjút készített J.C. Smuts úrral, Transvaal egykori államügyészével, aki jelenleg Londonban tartózkodik. A beszélgetés során Smuts úr kijelentette: „Szeretném a leghatározottabban tagadni azokat a sajtóban megjelent állításokat, miszerint titkos misszió keretében tartózkodnék országukban. Ez nem felel meg a valóságnak. Pusztán magánjellegű látogatáson vagyok, s nem képviselek egyetlen politikai pártot sem. Igaz, hogy Angliába érkezésem óta több miniszterrel is találkoztam, s megvitattam velük a dél-afrikai helyzetet, de ez csak baráti és informális alapon történt.”*³⁹ Az interjúban elmondottakat támasztja alá, hogy Smuts hazatértekor a Het Volk semmilyen hivatalos formában sem foglalt állást Smuts útjával kapcsolatosan. Botha, s mások is nyilvánvalóan baráti beszélgetésekből értesültek a Londonban történetekről. Erre utal, hogy Smuts levelezésében egyedül Merriman a címzettje az ilyen jellegű beszámolóknak.

A Smuts–misszió és az általa írt memorandum sikere, vagy kudarca akkor lenne igazán érthető, ha az ellenpárt, a Progressive Association vezetői is írásba foglalták volna a maguk elképzeléseit, s azok a kabinet kezébe kerültek volna. Drummond Chaplin, a bányabárók érdekeinek képviselője megpróbálkozott ugyan néhány héttel később egy ilyen tartalmú feljegyzés összeállításával, de annak nem csak nyelvezete nem vetélkedhetett Smuts logikus okfejtésével és pallérozott stílusával. Ez pedig megfosztotta a memorandum szerzőjét attól, hogy akár Pretoriában, akár Londonban komoly figyelmet szenteljenek neki.⁴⁰ A Het Volk vezetői

³⁸ Ibid. 215.

³⁹ The Times, London, 1906. február 1.

⁴⁰ Geoff B. PYRAH: *Imperial Policy and South Africa, 1902–1910*. Oxford,

nem csináltak titkot abból, hogy az angolajkúak által uralt helyi parlamentnél szívesebben látnák a Colonial Office hivatalnokainak Transvaalban maradását. Ez a megoldás tehát elégtétellel tölthette el Smuts-ot, akár ő bírta erre rá a miniszterelnököt, akár nem. Hyam és Martin (1975) fennmaradt dokumentumok hiányában csak feltételezték, hogy Campbell–Bannerman talán szándékosan keltette tárgyalópartnerében azt a benyomást, mintha az ő nyomásának engedett volna és saját kormánya tagjait is kész volt álláspontjuk megváltoztatására bírni.⁴¹ Akárhogyan is történt, a közvélemény szemében Smuts volt az, aki az oroszán és a gazella küzdelmét döntetlenre tudta vinni. S hogy a megbékélés, amelyért keményen dolgozott, még egyáltalán nem volt befejezett dolog, arra bizonyíték Winston Churchill akkori gyarmatügyi miniszterhelyettes 1906. március 15-én keltezett memoranduma. Churchill ebben annak megfogalmazására vállalkozott, amit a kabinet nem kívánt a közvélemény elé tárni, ezért ez volt az ügyben a legtitkosabban kezelt akta.⁴² Amit a miniszterhelyettes lehetőleg örökre el akart titkolni a nyilvánosság elől, az a kormányának az a törekvése volt, hogy „mindenáron megőrizze a Lord Durham jelentés szavaival a lojális és angol lakosság számbeli fölényét.” Majd így folytatta: „Szeretnék igazságot szolgáltatni a búroknak, de emlékeznünk kell arra, hogy 1901-ben és 1902-ben koncentrációs táborainkban asszonyaik és gyerekeik közül húszezren haltak meg, bölcsebb dolog-e túl sok jóra számítanunk tőlük 1906-ban?”⁴³ A Smuts által sokat emlegetett „angol–afrikander” azonban legalább annyira hibáztatta a saját soraiból való forrófejűeket a történetekért, mint a másik oldalt, így Churchillnek – kivételesen – nem volt igaza.

Gyarmati orvvadászból birodalmi vadőr

Akár elfogadjuk a brit miniszterelnök Smuts általi „megtérítésének” legendáját, akár nem, 1906. februárja után politikai fordulat történt London Dél–Afrika politikájában. Március 21-én Sir Joseph West Ridgeway⁴⁴ vezetésével bizottságot állított fel a kabinet pontos információk

1955. 171.

⁴¹ Ronald HYAM, Geoffrey MARTIN: *Reappraisals in British Imperial History*. London, 1975. 173.

⁴² A három oldalas feljegyzés gyors cselekvésre kívánta sarkallni Lord Elgint, Churchill helyettesét, a szerző ezzel indokolta sarkos megfogalmazását. Később gondja volt rá, hogy minden példányt eltüntessen, s így, amikor az 1950-es évek végén lejárt a levéltári zárlat, a szóban forgó memorandum helyén csak egy cédulát találtak: „Mr. Churchill által eltávolítva” felirattal. Churchill fiának érdeme, hogy apja személyes hagyatékában az egyetlen fennmaradt másolatra rábukkanva, annak szövegét a Public Record Office rendelkezésére bocsátotta.

⁴³ Cabinet Papers 1880–1914. 1906. Volume 82. (Cab. 37/82) N° 834. „*Situation in South Africa*”.

⁴⁴ West Ridgeway katonaként az indiai adminisztrációban szolgált Ripon alki-

megszerzése végett. A formális megbízatás így hangzott: „*A tényfeltárás legfőbb célja Ófelsége kormányának informálása Transvaal jelenlegi állapotáról.*”⁴⁵ A Ridgeway bizottság tagjai 1906. április 24-én szálltak partra Dél-Afrikában, s három hónapot töltöttek az országban. Ezalatt az idő alatt 70 delegációt fogadtak, a mintegy 500 személyt kerestek fel otthonában, illetve hivatalában. Természetesen a felkeresett személyek egyike Smuts volt. Ő úgy értékelte a Pretoriában lezajlott találkozót a Ridgeway bizottság tagjaival, hogy azon „...sikerült négy brit szemét felnyitni az igazságra. Szerencsétlenségünkre azonban 40 millió brit még sötétségben él és nem szabad sajnálni semmilyen misszionárius tevékenységet, hogy ezen változtassunk.”⁴⁶ Ez a szándék sikeresen megvalósult, 1906 decemberében Transvaal és Orange River Gyarmat alkotmányt kaptak, s az önrendelkezés jogának megadását jelentő folyamatot általános választások zárták le. 1906. február 26-án Alfred Milner ugyan még támadó hangvételű beszédet mondott a londoni felsőházban, a búrok önkormányzata ellen agitálva: „*Lehetővé tesszük így számukra (azaz a Het Volk és az Orangia Unie vezetésének), hogy teljes alkotmányos felhatalmazással lépésről lépésre megszabaduljanak a brit hivatalnokoktól, tanároktól, s a brit telepések legtöbbszörétől. Ugyanazok a kezek, amelyek az ultimátumot írták (ti. az angol-búr háború kitörését megelőzően), talán egy éven belül miniszteri utasításokat írhatnak.*”⁴⁷ Am a Zuluföldön ekkor kitört ún. Bambata-felkelés miatt is az anyaország nem erőltette a másik két dél-afrikai brit gyarmaton, Fokföldön és Natalban bevett „színvak” választásokat (azaz a „civilizált”, tehát módos afrikaiak, az ázsiaiak és a „színeseknek” nevezett félvérek választójogát). Az egyik népcsoporttal, a búrokkal való megbékélés ára a többi népcsoport politikai jogoktól való megfosztása lett. Smuts a szabályok kialakításánál maga is a fokföldi gyakorlat elvetése mellett szállt síkra. Otthonról hozott, s egész életében le nem vetkőzött faji előítéletessége mutatkozott meg ebben.⁴⁸ Liberalizmusa még odáig sem terjedt, hogy elfogadja Botha

rálysága idején, később Balfour helyettese volt az ír ügyek minisztériumában, majd 1895–1903 között Ceylon kormányzója volt. Az 1906-os választásokon a londoni Cityben liberális képviselőjelöltként indult, de nem jutott be a parlamentbe.

⁴⁵ Cabinet Papers 1880-1914. 1906. Volume 82. (Cab. 37/82) N° 34.

⁴⁶ HANCOCK: 284.

⁴⁷ William Basil WORSFOLD: *Lord Milner's Work in South Africa 1897–1902*. London, 1926. 284–285.

⁴⁸ Smuts faji kérdésben vallott nézeteiről nem is a politikusként kimondott, vagy leírt szavai az irányadóak, sokkal inkább egy baráti levelezés sorai: „*Nem sorolom magamat a negrofilek közé, de hiszek bennszülött-politikánkban. Ez nem jelenti azt, hogy a legcsekélyebb mértékben is kedvelném a bennszülötteket; azt szeretném, ha Dél-Afrikában egy fekete sem lenne. De itt vannak, s nekünk kötelességünk a Gondviselés által olyan megoldást találnunk, amely során megőrizzük fölényünket velük szemben, s ugyanakkor az általános elvárásoknak is megfeleljünk.*” Ezért állította Smuts, hogy az „*árnyék és sötétség*” a dél-afrikai „*bennszülöttek*” politikai jövő-

javaslatát, adjanak a fehér nőknek is választójogot. Ez a búroknak lett volna előnyösebb, mert az angolajkú társadalomban sok volt az egyedülálló férfi. Ennek ellenére még saját tábora, sőt a közeli harcostárs Smuts sem támogatta az ötletét. Erre nem is igazán volt szükség, a Het Volk győzelmét semmi sem tudta veszélyeztetni, hiszen olyan választásokat tartottak, amelynek a szabályait maguk írták. A párt választási kampányát Smuts vezette. *„Ha az ördöggel vacsorázol, hosszú kanálra van szükséged... A pártok és a pártprogramok olyan utálatosságok, amelyek az alkotmányossággal együtt járnak.”* – vallotta meg bizalmasának, az ex–elnök Steynnek.⁴⁹ A csendes, visszahúzódó és túlságosan is intellektuális Smuts nem volt született népvezér, ezt a szerepet Botha töltötte be, ő volt képes magával ragadni és feltüzelni hallgatóságát. Smuts ennek ellenére fölényesen nyerte saját választókerületét a Pretoria mellett Wonderboomban.⁵⁰ A 69 mandátumból a Het Volk 37-et nyert meg, így abszolút többségre tett szert, egyedül alakíthatott kormányt. Botha és Smuts egyaránt esélyesek voltak a Het Volk részéről kormányt alakítani, de Smuts Botha javára visszalépett a jelöltségtől. Botha kormánya 1907. március 4-én tette le a hivatali esküt. Smuts az új kormányban az ún. gyarmatügyi miniszteri posztot vállalta el, a Londonhoz és a többi dél–afrikai brit gyarmathoz fűződő kapcsolatokért volt felelős. Botha meghívást kapott az 1907. április 15-én Londonban megnyílt Birodalmi (Gyarmati) Konferenciára. Az 1887 óta ötödik alkalommal megrendezett tanácskozáson Dél–Afrikát hárman is képviselték, Bothán kívül jelen volt Jameson, Fokföld és Moor, Natal miniszterelnöke. Orange River Gyarmat még nem küldhetett képviselőt.⁵¹ Botha távollétében Smuts vitte az ügyeket Transvaalban, s egyre inkább az unió felé meginduló Dél–Afrikában. Minden oldalról érték támadások, mindenek előtt a holland református egyház részéről. Ők a választási győzelmet arra akarták felhasználni, hogy minden iskolában kötelező nyelvvé tegyék a hollandot,⁵² valamint a református hittant. Smuts viszont világi államot akart és olyan oktatást, amely mindenkit felvértez angol nyelvtudással is. A Natalban élő indiaiak tiltakozásul, hogy Transvaalban sem letelepedni, sem munkát vállalni, de még átutazóban éjszakázni sem engedték őket passzív, békés demonstrációba kezdtek. Az ellenállás vezéralakja Mohandas Gandhi ügyvéd volt, akivel Smuts kompromisszummal végződő

je, s helyzetükön majd csak a távoli jövő tud változtatni. Idézi: W. K. HANCOCK: *Smuts. The Sanguine Years 1870–1919*. Cambridge, 1962. 239.

⁴⁹ N. G. GARSON: 'Het Volk': The Botha–Smuts Party in the Transvaal, 1904–11. In: *The Historical Journal*, Vol. 9, N° 1 (1966), 101–132.

⁵⁰ Wonderboom volt később Pik Botha külügyminiszter választókerülete.

⁵¹ Az 1907-es londoni Birodalmi Konferencián Botha volt az első – s egyben az utolsó – államférfi, aki tolmács segítségével mondott beszédet, bár jól tudott angolul.

⁵² Dél-Afrika búrok által lakott tartományaiban csak 1925-től került sor az afrikánsz hivatalos nyelvvé nyilvánítására, s 1961-ig a hollanddal és az angollal együtt szerepelt, onnantól már csak az angollal.

tárgyalást folytatott. 1908 októberében Smuts konvenciót szervezett a natali Durban-ben. A négy önkormányzattal rendelkező dél-afrikai brit gyarmatról érkezett delegátusok hosszú heteken át tárgyalták az eljövendő államszövetség tervét. A legfontosabb kérdés a választójog volt, de sok idő ment el a főváros(ok), a hivatalos nyelv(ek), de még a vasúti nyomtáv szabványának meghatározására is. Rendkívül sok forduló után Smuts szövegezésével megszületett 1909 elejére az eljövendő Dél-Afrikai Unió alkotmánya. A szöveget Botha és Smuts vitték Londonba, amelyet a westminsteri parlament South Africa Act néven fogadott el 1909. augusztus 19-én fogadott el, VII. Edward király pedig szeptember 20-án szentesített. 1910. május 31-én lépett a törvény életbe, megszületett ezzel az új állam. Az Angliában hatalmon lévő liberálisok nemtetszésüknek olyanformán adtak hangot, hogy meggátolták a három főbiztossági terület, Becsuánaföld, Bászutóföld és (1906-tól) Szváziföld – gyakorlatilag három bennszülött rezervátum – hozzácsatolását az Unióhoz. Történt ez annak ellenére, hogy a Campbell–Bannerman 1908-ban bekövetkezett halála után kicserélődött kabinet új gyarmatügyi minisztere, Lord Crewe a birodalom „végső formáját” kívánta létrehozni, egyesítve az amerikai, a csendes-óceáni és az afrikai brit birtokokat. Utódja, Lewis Harcourt (1910–1915 között állt a gyarmatügy élén) a gyakorlatban is megkísérelte Brit-Nyugat-Indiát és Új-Fundlandot Kanadához, a csendes-óceáni szigeteket Ausztráliához és Új-Zélandhoz csatolni. Dél-Afrika nemcsak az említett főbiztossági területeket, hanem a két Rhodesiát, sőt Nyaszaföldet is megkapta volna, ha a liberális kormányok legalább esélyt látnak a „színvak” választási rendszer bevezetésére.⁵³

Jan Smuts szerepe megkerülhetetlen és elvülhetetlen volt már a második angol-búr háborúban, a békekötésben, az azt követő rekonstrukcióban, az angolokkal történő kiegyezésben, majd a Dél-Afrikai Unió létrehozásában. Ez azonban csak a személyes karrier kezdete volt, hiszen az első világháború során győzelmes hadvezér, majd a brit háborús kabinet tagja vált belőle. Így vált gyarmati orvvadászból birodalmi vadőr belőle. Ott bábáskodott a Nemzetek Szövetsége, majd az ENSZ megalakulásakor is, mindkét szervezet alapokmányának preambulumát javarészt ő fogalmazta. Nevéhez fűződik a népszövetségi mandátumrendszer is. Harcos-társa, Louis Botha 1919-ben bekövetkezett halála után öt évre a Dél-Afrikai Unió miniszterelnöke lett, s ezt a posztot 1939 és 1948 között újra betöltötte. A politika mellett az irodalom és a filozófia terén is maradandót alkotott, az 1926-ban megjelent *„Holizmus és evolúció”* című könyve egy filozófiai irányzat megalapozója volt.⁵⁴ S miután 1950. szeptember 11-én, 80 éves korában elhunyt, méltatói egy páratlan életpályát befutó embertől búcsúztak. Idézzük csak egyiküket: Winston Churchill minisz-

⁵³ Ronald HYAM: *The Failure of South African Expansion 1908–1948*. London, 1972. 2.

⁵⁴ Jan SMUTS: *Holism and Evolution*. London, Macmillan, 1926, 362.

terelnökként a londoni parlament alsóházában 1952. június 26-án elmondott beszédében úgy fogalmazott: „*Jan Smuts nem tartozott kizárólag egyetlen nemzethez, vagy országhoz. A saját országáért küzdött, de az egész világért gondolkodott.*”⁵⁵

⁵⁵ LENTIN: 151.